

סמינר חורף אוכל.נפש

קרובים לצלחת: על אכילה בסביבה שאינה שומרת כשרות

הרב נדב ברגר

berger@hadar.org

א. רכיבים מסופקים

בכל דיון על כשרות מאכל, צריך לדון תחילה על הרכיבים, ואף במוצרי יסוד: האם הבשר כשר ונשחט כראוי? האם הפירות הם מיבול של ערלה? בארץ פעמים רבות יש יותר ודאות שרכיבים הם כשרים, כיוון שרוב המזון הנמכר בארץ מצוי תחת השגחה. עם זאת, יש גם צד חומרא בגידולי ארץ ישראל, היות והם חייבים בתרומות ומעשרות. התשובה ברורה כשאנו יודעים בוודאות מה מעמדו של רכיב מסוים, אך כיצד יש לדון רכיבים שאנו מסופקים לגבי מוצאם?

רב, קבוע ופריש

בגמרא להלן נוצרת הבחנה בין שתי סיטואציות של ספק – 'קבוע' ו'פריש' – כאשר בכל אחת הספק מוכרע בדרך אחרת. מה ההגיון בהבחנה זו? וכיצד היא עוזרת לחשוב על ספקות שיש לנו לגבי אוכלים שונים הנקרים לדרכנו?

1. *תלמוד בבלי כתובות טו ע"א

גופא, א"ר זירא: כל קבוע כמחצה על מחצה דמי, בין לקולא בין לחומרא. מנא ליה לר' זירא הא? אילימא מתשע חנויות, כולן מוכרות בשר שחוטה ואחת בשר נבלה, ולקח מאחת מהן ואינו יודע מאיזה מהן לקח - ספיקו אסור, ובנמצא - הלך אחר הרוב, התם לחומרא! אלא מתשעה צפרדעים ושרץ אחד ביניהם, ונגע באחד מהן ואינו יודע באיזה מהן נגע - ספיקו טמא, התם נמי לחומרא! אלא מתשעה שרצים וצפרדע אחד ביניהם, ונגע באחד מהן ואינו יודע באיזה מהן נגע, ברה"י - ספיקו טמא, ברשות הרבי' - ספיקו טהור.

פריש ביד ישראל

האם זה משנה אם אני מוצא את האוכל ביד יהודי אחר שלקח מן הקבוע?

2. *שולחן ערוך יורה דעה קי, ג

ט' חנויות מוכרות בשר שחוטה ואחת מוכרת בשר נבילה לקח מאחת מהן ואין ידוע מאיזה מהן לקח הרי זה אסור שכל קבוע כמחצה על מחצה דמי אבל בשר הנמצא בשוק או ביד עובד כוכבים מותר כיון שרוב החנויות מוכרות בשר שחוטה דכל דפריש מרובא פריש ...

3. פרי מגדים יורה דעה שפתי דעת קי, יח

...ואיבא לעיונא בהא מילתא דוודאי אם ראינו יוצא ממקולין אף גוי אסור כמבואר ואי לאחר שפירש אם כן אף גדול ישראל לישתרי ותדע שהרי הרשב"א אומר כן וז"ל בארוך ק"ה א' אבל לקח אחד

מקבוע ונפל מידו כו' מותר שלא נפל הספק בקבוע וכן בקצר בדף מ"ג כ"כ הרי שאין קפידא בנמצא ביד גוי ולכך נראה לי בירורן של דברים כן הוא דאם נמצא ביד גוי אין אנו מחוייבין לשאול לו וכן נמצא ביד קטן והיינו כל זמן שלא ראינו יוצא ממקולין ואמנם נמצא ביד גדול ישראל ולא ראינו פירש ממקולין כל זמן שהוא לפנינו מחוייבין לשאול לו דאיכא לברורי...

4. חזון איש הלכות תערובות לו, יג

תשע חנויות מוכרין בשר שחוטה ואחת בשר נבילה, ומצא בשר ביד מומר אוכל נבלות לא לתיאבון ולא להכעיס, נראה דאמרינן כל דפריש מרובא פריש ואע"ג שהמומר לקח מן הקבוע מ"מ לא נאסר מדין לקח מן הקבוע שהרי המומר ידע ממי לקח והספק נולד בפירש ואזלינן בתר רובא.

היה המומר אורח ויודע בו שאינו מכיר בחנויות הכשרות והטריפות יש להסתפק אי מותר ליקח ממנו, ואע"ג דבישראל כשר שלקח ונאסר מדין קבוע כשם שאסור לו כך אסור לישראל אחר, מ"מ במומר כיון שאין נפקותא לדידיה י"ל דחשיב כפירש ממילא ומסתבר דאסור שאין הרשעה משנה את ישראל ובאמת הדבר נוגע אליו כמו לישראל כשר.

ב. טעם כעיקר וביטול

טעם כעיקר

פעמים רבות אוכל שאנחנו מסופקים לגבי כשרותו, אינו כולו איסור, אלא מעט איסור שהתערב לתוך היתר. קריטריון נפוץ לדון תערובת של איסור והיתר הוא 'בנותן טעם' – היכולת של האיסור לתת טעם בהיתר. עקרון זה נלמד מן האיסור שנאמר לנזיר לשתות 'משרת ענבים', מים ששרו בהם ענבים. לפי המקורות להלן, כיצד עובד עקרון זה? כיצד נכריע לגבי נתינת טעם?

5. * ספרי במדבר נשא, פסקה כג (וראו בבלי פסחים מד ע"א – ע"ב)

"וכל משרת ענבים לא ישתה" (במדבר ו, ג) – וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו? והרי כבר נאמר "מיין ושכר יזיר חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה" (שם), ומה ת"ל "וכל משרת ענבים לא ישתה"? מגיד שאם שרה ענבים במים שהם בנותן טעם. ומיכן אתה דן לכל איסורים שבתורה...

6. * משנה חולין ז, ד

[ד] ירך שנתבשלה בה גיד הנשה, אם יש בה בנותן טעם, הרי זו אסורה. כיצד משערין אותה? כבשר בלפת:

ביטול בששים

עקרון נפוץ המשמש בהכרעת דינה של תערובת איסור והיתר הוא 'ביטול בששים', כלומר אם כמות ההיתר בתערובת גדולה פי 60 מכמות האיסור, התערובת מותרת. כיצד חז"ל הגיעו למספר הזה? האם המספר הזה היה מוסכם על כולם? מה היחס בין העקרון 'ביטול בששים' ובין העקרון הקודם שלמדנו עליו 'טעם כעיקר'?

7. * תלמוד בבלי חולין צח ע"א – ע"ב

אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יהושע בן לוי משום בר קפרא: כל איסורין שבתורה - בס'; אמר לפניו ר' שמואל בר רב יצחק: רבי, אתה אומר כן, הכי אמר רב אסי אמר ר' יהושע בן לוי משום בר קפרא: כל איסורין שבתורה - במאה. ושניהם לא למדוה אלא מזרוע בשלה, דכתיב: "ולקח הכהן את הזרוע

בשלה" וגו' (במדבר ו, ט), ותניא: "בשלה" - אין בשלה אלא שלימה, ר' שמעון בן יוחאי אומר: אין בשלה אלא שנתבשלה עם האיל...

8. רש"י שם ע"א ד"ה בס' וד"ה זרוע

בס' - היכא דבדקניה ולא יהיב טעמא, אי נמי ליכא למיקם אטעמא כגון מין ומינו, אבל היכא דבדקניה ויהיב טעמא לעולם טעמא לא בטיל כדאמר בכמה דוכתין ...

... זרוע - של איל נזיר הוא המורם ממנו ומניפין אותו וניתן לכהן ואסור לזרים, והאיל כולו נאכל לבעליו דהא שלמים הוא:

9. תוספות שם ד"ה כל איסורין שבתורה

כל איסורין שבתורה בששים - פירש בקונטרס דאף כי לא יהיב טעמא בעי ששים, ואין נראה...

יישום הלכה למעשה של טעם וששים

כיצד ניתן יישם הלכה למעשה את שני עקרונות? מי יטעם? האם אנחנו סוכמים על דבריו? מה עדיף – טעימה או ששים? האם האחד מיותר את השני?

10. *תלמוד בבלי חולין צ"א – ע"ב

עובדא הוה קמיה דר' יוחנן בכנישתא דמעון ... רבין בר רב אדא אמר כילכית באילפס הוה ואתו שיילוה לרבי יוחנן ואמר להו ליטעמיה קפילא ארמאה. אמר רבא: מריש הוה קא קשיא לי הא דתניא: קדרה שבשל בה בשר - לא יבשל בה חלב, ואם בשל - בנותן טעם, תרומה - לא יבשל בה חולין, ואם בשל - בנותן טעם; בשלמא תרומה - טעים לה כהן, אלא, בשר בחלב - מאן טעים ליה? השתא דאמר רבי יוחנן: סמכינן אקפילא ארמאה, הכא נמי סמכינן אקפילא ארמאה, דאמר רבא: אמור רבנן: בטעמא, ואמור רבנן: בקפילא, ואמור רבנן: בששים; הלכך: מין בשאינו מינו דהיתרא - בטעמא, דאיסורא - בקפילא, ומין במינו דליכא למיקם אטעמא, אי נמי מין בשאינו מינו דאיסורא דליכא קפילא - בששים.

11. רש"י שם

כילכית. שקץ דגים קטנים:

באילפס. של בשר:

ליטעמיה קפילא. נחתום עובד כוכבים ואשמועינן דמותר לסמוך עליו לפי תומו ולא יודיעוהו שצריכין לו לדבר איסור והיתר:

טעים לה כהן. ששניהם מותרין לו החולין והתרומה:

אמור רבנן בטעמא. בכמה מקומות ששנינו בנותן טעם:

ואמור רבנן בקפילא. כדאמר רבי יוחנן:

ואמור רבנן בששים. בפרק בתרא דמסכת ע"ז (דף סט.). פסקינן הלכתא בכל איסורין שבתורה

(בששים) בין בשר בחלב ובין שאר איסורין בששים:

מין בשאינו מינו. שהאדם יכול להבחין טעמו ושניהם של היתר שיכול בן ברית לטעמו כגון תרומה וחולין:

בטעמא. יטעימנו כהן אם אין תרומה נותנת טעם בחולין יאכל התבשיל אף לזרים:

דאיסורא. כגון בשר בחלב שאין בן ברית יכול לטעמו סמכינן אקפילא:

ומין במינו. בין דהיתרא ובין דאיסורא דליכא להבחין טעמו:

אי נמי מין בשאינו מינו דאיסורא וליכא קפילא. עובד כוכבים דליטעמיה משערין בששים:

12. *שולחן ערוך יורה דעה צח, א

איסור שנתערב בהיתר מין בשאינו מינו כגון חלב שנתערב בבשר יטעמנו גוי. אם אומר שאין בו טעם חלב או שאומר שיש בו טעם אלא שהוא פגום מותר, והוא שלא יהא סופו להשביח. וצריך שלא ידע שסומכין עליו. ואם אין שם גוי לטועמו משערין בס'. וכן אם הוא מין במינו כיון דליכא למיקם אטעמא משערים בס'. (ואין נוהגים עכשיו לסמוך אגוי ומשערינן הכל בס') (באגור ותשובת מהר"מ פדואה סימן ע"ט ושאר אחרונים):

13. מהרש"ל, ים של שלמה, חולין פרק ז, סימן לג

ומ"מ נראה, אם הוא מסיח לפי תומו, אפי' הוא סתם גוי מהימן, בין להחמיר בין להקל, שהרי אינו אלא גילוי מילתא בלחוד, וכה"ג סמכין אפי' האידנא עליו, אבל אם אינו מסיח לפי תומו אפי' אקפילא לא סמכין האידנא

14. שו"ת יביע אומר חלק ה, יורה דעה, סימן י

ומכל מקום נלע"ד שאם נתערב איסור בהיתר, וכנגד האיסור יש למשל פי חמשים, והאיסור כחוש, וקרוב לודאי שאין בתבשיל טעם איסור כלל, ויש הפסד מרובה בדבר, יכולים לסמוך בכה"ג על טעימת גוי, באופן שאינו יודע שסומכים עליו, אע"פ שהוא יודע ממנהגי ישראל, ואם יאמר שאין שום טעם של האיסור, יכולים לסמוך על מרן שקבלנו הוראותיו ולהתיר התבשיל, ואפילו אם אין הפסד מרובה בדבר אם יש איזה צירוף להקל, יכולים לסמוך להקל על ידי טעימת גוי ... וכ"ש כאן שאין האחרונים חולקים על מרן מצד הדין, אלא שאמרו שלא נהגו כן ... ולכתחלה נמי מורין הכי, שהתורה חסה על ממונם של ישראל...

ג. נותן טעם לפגם וקדירה שאינה בת יומא

נותן טעם לפגם

ראינו שהיכולת של איסור לאסור את ההיתר הוא 'בנותן טעם', דהיינו אם יש בו לתת טעם בהיתר. אבל האם כל טעם אוסר? מה אם הטעם הניתן אינו טעם שמשביח את המאכל, אלא פוגם אותו?

15. *משנה עבודה זרה ה, ב

...זה הכלל: כל שהוא בהנייתו בנותן טעם, אסור; וכל שאינו בהנייתו בנותן טעם, מותר, כגון החומץ שנפל לגריסים.

16. תוספתא תרומות ח, ט-י

אחד נותן טעם לשבח ואחד נותן טעם לפגם זה וזה אסור, דברי ר' מאיר. ר' שמעון אומר לשבח אסור לפגם מותר, כגון החומץ שנפל לגריסין.

גריסין שנפלו לתוך הבור של מים, תמרים שנפל על גביהן [יין, גרוגרו' שנפל על גביהן] שמן, הרי זה אסור. ור' שמעון מתיר.

17. *תלמוד בבלי עבודה זרה סז ע"א

זה הכלל: כל שבהנאתו בנותן טעם כו'. אמר רב יהודה אמר שמואל: הכי הלכתא. ... אמר רב כהנא, מדברי כולם נלמד: נותן טעם לפגם - מותר.

קדירה שאינה בת יומא

חז"ל פירשו שתהליך ההיטהרות המתואר לכלים שחזרו מן המלחמה במדין (ראו הפסוקים להלן) מלמד על חובה לטהר או להכשיר כלים הנלקחים מגוים. מדוע צריך לבצע את הפעולות הללו, מה הן משיגות?

18. במדבר לא, כא-כד

[כא] ויאמר אלעזר הכהן אלי אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חקת התורה אשר צוה ה' את משה: [כב] אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הברדיל ואת העפרת: [כג] כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים: [כד] וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם ואחר תבאו אליהם:

19. תוספתא עבודה זרה ח, ב

הלוקח כלי תשמיש מן הגוים: דברים שלא נשתמש בהן, מטבילין והן טהורין. דברים שנשתמש בהם, כגון כוסות וצלוחיות, מדיחן בצונן; כגון היורות והמיחמים והטיגנין והקומקמוסין, מדיחן ברותחין; כגון הסכינים והשפודין והאסכליות, מלבנן באור, והן טהורין. וכולן שנשתמש בהן עד שלא שף, יגעיל, הטביל, ולבן, הרי זה מותר:

האם יש קשר בין פעולות אלה ובין שאלות של נתינת טעם?

20. *תוספתא תרומות ח, טז (וראו בבלי חולין צז ע"א, הובא לעיל)

קדירה שבשל בה בשר לא יבשל בה חלב, חלב לא יבשל בה בשר, חולין לא יבשל בה תרומה, תרומה לא יבשל בה חולין. ואם בשלן הרי זה בכותן טעם.

21. *תלמוד בבלי עבודה זרה עה ע"ב – עו ע"א (השוו תוספתא עבודה זרה ח, ב)

ת"ר: הלוקח כלי תשמיש מן העובדי כוכבים, דברים שלא נשתמש בהן - מטבילין והן טהורין; דברים שנשתמש בהן ע"י צונן, כגון כוסות וקתוניות וצלוחיות - מדיחן ומטבילין והם טהורין; דברים שנשתמש בהן ע"י חמין, כגון היורות והקומקמוסין ומחמי חמין - מגעילן ומטבילין והן טהורין; דברים שנשתמש בהן ע"י האור, כגון השפודין והאסכלאות - מלבנן ומטבילין והן טהורין. וכולן שנשתמש בהן עד שלא יטביל ושלא יגעיל ושלא ילבן - תני חדא: אסור, ותניא אידך: מותר! ל"ק: הא כמאן דאמר נותן טעם לפגם - אסור, הא כמאן דאמר נותן טעם לפגם - מותר. ולמאן דאמר נותן טעם לפגם - מותר, גיעולי עובדי כוכבים דאסר רחמנא היכי משכחת לה? אמר רב חייא בריה דרב הונא: לא אסרה תורה אלא קדירה קדירה בת יומא, דלאו נותן טעם לפגם הוא. מכאן ואילך לישתרי! גזירה קדירה שאינה בת יומא משום קדירה בת יומא.

22. רש"י שם

גיעולי עובדי כוכבים דאסר רחמנא - במדין דכתיב תעבירו באש וטהר דבעי הגעלה היכי משכחת לה.

בת יומא - שבישל בה עובד כוכבים היום אבל בישל בה אתמול כבר הפיג בה טעמו בלינת לילה ושוב כשפולטו בתבשיל אחר אינו אלא לפגם. מכאן ואילך לישתרי - אף לכתחלה.

23. תוספות שם עו"א ד"ה מכאן

מכאן ואילך לשתרי - הלכך דבר המבושל בכלי שאינו בן יומא מותר. ויש לתת טעם מה ראו להתיר המאכל ולאסור הקדרה, לפי שהקדרה היה בה איסור גמור תחלה, אבל המאכל לא נבלע בו איסור מעולם.

הגדרת 'אינה בת יומא'

איך מגדירים קדירה שאינה בת יומא?

24. תוספות שם עו"א ד"ה בת יומא

בת יומא - פירש בקונטרס שבישל בה עובד כוכבים היום אבל אם בישל בה אתמול כבר הופג טעמו בלינת לילה. משמע לפירושו דלינת לילה פוגמת ולא בעינן מעת לעת. וכן פר"ת דלינת לילה פוגמת כי לא היה דרך בימים קדמונים לבשל בלילה ...

25. *טור יורה דעה סימן קכא

ואיזהו שאינו בן יומא? פירש ר"ת כל שעבר עליו לילה אחת בלא תבשיל, אפי' בשלו בו אתמול בערב מיד בבקר אינו בן יומא. ור"י פירש שצריך שישהא מעת לעת. וכן עיקר.

26. ריטב"א עבודה זרה סז ע"ב

לא אסרה תורה אלא קדרה בת יומא. פירש רש"י ז"ל שבשל בה הגוי היום דלא פגמה דכל תבשיל שלנה לילה אחד נפגם טעמו ועברה צורתו עכ"ל, וכן פירשו כל רבותי ז"ל ראשונים ואחרונים, אבל הר"ם הלוי מטילטולה הקשה דאם כן כלי מדין למה נאסרו כלל דהא ודאי עבר עליהם לינה אחת אחר שלקחום, ועוד לשהינהו עד למחר דהא מדאורייתא קדרה דלאו בת יומא מותרת היא לכתחילה, לכך פירש הוא ז"ל דקדרה בת יומא הוא כל שנתבשל בה פעם אחד בלבד, וכדקרו רבנן בני יומא לאותן שלא באו לבית המדרש אלא יום אחד, וקדרה זו אסורה לעולם מן התורה, אבל כשנתבשל בה יותר מיום אחד מותרת לגמרי מן התורה ואפילו בו ביום, שגיעול התבשילין שנבלעו בה פוגמין זה לזה, והנה רבינו ז"ל דן אותנו בדין חדש שלא נאמר מעולם, וקבלת הגאונים ז"ל תורה היא ... הילכך אין לנו לזוז בזה מפירוש רש"י ז"ל וכל המפרשים ז"ל...

27. *שולחן ערוך יורה דעה קג, ה

כל קדרה שאינה בת יומא חשיבה טעמה לפגם, ואינה אוסרת. ונקראת בת יומא כל זמן שלא שהתה מעת לעת אחר שנתבשל בה האיסור...

28. הגהות רבי עקיבא איגר יורה דעה קג, ז

במ"י (כנ"ט סק"ט) מסיק דבכל ספק מצטרפים דעת ר"ת שעבר לילה הו"י נטל"פ ושרינן בהפ"מ מטעם ס"ס ע"ש:

סתם כלים אינם בני יומן

מה עושים כשלא יודעים אם מאכל התבשל בכלי בן יומא או לא? האם נוכל להניח שהכלי לא היה בן יומא?

29. תלמוד בבלי עבודה זרה לח ע"ב

אמ' רב ששת: האי מישחא שליקה דארמאי - אסור. אמ' רב ספרא: למאי ניחוש לה? אי משום איערובי - מיסרא סרי, אי משום גיעולי גוים - נותן טעם לפגם הוא ומותר...

30. *תוספות עבודה זרה לח ע"ב ד"ה אי

אי משום גיעולי עובדי כוכבים נטל"פ מותר - משמע דהכי הלכתא, וגם רבי יהודה הנשיא התיר השמן ... וקי"ל נמי דסתם כלי עובדי כוכבים אינן בני יומן מדשרינן מישחא שליכא ושמן וחילתית נמי שרי אי לאו דחורפיה מחליא ליה. וכן פוסקים רש"י ור"ת ור"י דסתם כליהם אינן בני יומן. והיינו טעמא, לפי שהוא ספק ספיקא: ספק נשתמשו בו היום או אתמול, ואפי' נשתמשו בו היום, שמא נשתמשו בו דבר שהוא פוגם בעין או דבר שאין נותן טעם.

31. רא"ש עבודה זרה פרק ב, סימן לה

וקי"ל דסתם כלים של עובד כוכבים אינם בני יומן ... ואע"ג דמסתמא העובד כוכבים משתמשין בכליהם בכל יום. אפ"ה שרינן להו משום דהוה ספק ספיקא ... וא"ת וליטעמיה קפילא. וי"ל כיון דספק ספיקא הוא לא הטריחו חכמים להטעימו לקפילא...

32. שו"ת נודע ביהודה מהדורה קמא, יורה דעה סימן לו

על דבר קאפע שאלין /ספלי קפה/ של אינם יהודים בקאפע הייזר /בבתי הקפה/ שלה. יפה הורה לאיסור שאין כאן שום ספק ובודאי הם בני יומן שבכל שעה שותין מהם חלב של אינו יהודי ... ולהלכה למעשה בדרך באושפיזא שאין שם כלים אחרים מיחשב דייעבד אבל בעיר במקום שיש כלי יהודים ודאי אסור ואם מערה מכלי ראשון אפילו דייעבד אסור.

סתם כלים של ישראל

האם הקביעה 'סתם כלים אינן בני יומן' נאמרת רק לגבי צריכת מזון של גוים, או אף לגבי כליו של ישראל? מהם השיקולים המשחקים כאן לדעתכם?

33. טור יורה דעה סימן קכב

וטעם דמחזיקין כלי הנכרים שאינן בני יומן פי' א"א הרא"ש ז"ל משום דהוה ספק ספיקא ... ולפי זה ה"ה נמי כלים שלנו שהוא ספק ספיקא תלינן להקל.

34. *דרכי משה שם אות ב

ובהגהות שערי דורא (סי' נט ס"ק ב) משם מהר"ש דבשל ישראל יש לו תקנה בשאלה ואי אינו יודע נקנסיה עב"ל. ונראה לומר דלא שייך קנס אלא באותו ישראל דהקדירה שלו והווי ליה לידע, אבל בישראל אחר לא שייך קנס, כדלעיל סימן צ"ט (עמ' תמג). ובארוך (כלל לג דין יא) כתב דלא נהיגין לפסוק בשל ישראל סתם כלים אינן בני יומן. ולא נראה לי, כיון דפסק הטור לעיל סימן צ"ד (סוף הסימן) בשם ה"ר פרץ וגם כאן דאין לחלק בין של ישראל לשל גוי ולא הביא שום חולק בזה, גם בית יוסף לא הביא שום חולק בזה, משמע דהכי נקטינן:

35. ביאור הגר"א יורה דעה קכב, כא

כשם נו'. מה"ט הנ"ל דס"ס הוא ואע"ג שאפשר לשאלו כיון דס"ס הוא מותר דהא גם בשל עובד כוכבים אפשר ע"י קפילא ארמאה כמ"ש הרא"ש אלא דא"צ וכמש"ל ס"ס ק"י:

ד. לכתחילה ובדיעבד

האם יש להבין את המונחים 'לכתחילה' ו'בדיעבד' רק במובן של זמן, או שמא המונח 'בדיעבד' יכול להכיל כל מיני מצבים פחות אידאליים. להלן כמה דרכים שונות שמונחים אלה הורחבו אצל הראשונים והאחרונים.

36. *רשב"א, תורת הבית הארוך, בית ד, שער ד

...ולפיכך נראה לי דאסור לומר לעו"ג לאפות לו פת ולעשות לו מרקחות דכמו שמבשל הוא בכליו של נכרי בידיים דמי ואסור ואפילו בדיעבד כאלו עירב הוא את האיסור ובטלו בידיו. ... ואפשר לומר שעל ידי הפלטה /הפלטר/ או על ידי הרקחים מותר דכיון שהן אומנין והכל לוקחין מהן כלים הן מיחדין לאומנותן כדי שלא יפגמו בזליפת כליהם. ואולי על זה סמכו בדורות לנהוג היתר בזה.

37. *תורת חטאת כלל לה סעיף א (הובא בקיצור בהגה שו"ע יו"ד קח ס"א)

אם ריחא מילתא היא נקיטינן לענין הלכתא כדעת הגאונים דמתירין בדיעבד [...] וכתב האגור בשם מהר"י מולין [שו"ת מהרי"ל החדשות סי' פג] דאם אפה עבו"ם פת בתנור עם דבר איסור אסור לקנות אותו פת דהוי כלתחלה אבל אם אין לו פת אחר כל כך מותר לקנות מזו עב"ל מיהו בהג"ה שערי דורא משמע דדבר הנעשה בידי עבו"ם מותר לקנות ממנו דהא לא מיקרי לכתחלה וכן כתב השערים סימן נ"ט וטוב להחמיר במקום שאין צריך לו כל כך כדברי מהר"י מולין ומכל מקום המנהג להקל לקנות מן העבו"ם דברים המבושלים בכליהם שאין בהם משום בישולי עבו"ם הואיל וסתם כליהם אינן בני יומא ואף על גב דנותן טעם לפגם לכתחלה אסור לא חשבינן הקנייה לכתחלה לכן נוהגין היתר פה קראקא לקנות האגוזים של מים שמבשלים העבו"ם או שאר דברים שאין בהן משום בישולי עבו"ם.

38. תוספות פסחים ל ע"א ד"ה לשהינה

לשהינה עד אחר הפסח וליעבד בהו שלא במינן - תימה לר"י נהי דסבירא לן דטעמא דחמץ בקדירה חשיב משהו שאין רגילין להשתמש הרבה ביחד מ"מ הא תנן אין מבטלין איסור לכתחלה [...] ור"י מפרש דכיון שהקדירות של חרס הן אם יהיו אסורין ואין להם תקנה זה חשוב דיעבד ואע"ג דלענין איסור קדירה שאין בת יומא אסרינן לה אע"פ שאין לה תקנה משום דהתם בלע איסור הרבה אבל הכא ליכא אלא משהו והואיל ושלא במינן הוא יכול לבטל וכדיעבד דמי.

39. תוספות עבודה זרה סו ע"ב ד"ה רבא

רבא אמר מותר ריחא לאו מילתא היא - פרק כיצד צולין (פסחים דף עו:): פליגי נמי רב ולוי בריחא גבי בשר שמן שצלאו עם בשר נבילה רב אסר ולוי שרי [...] ולענין ריחא דהתם הלכה כרב דאמר ריחא מילתא היא ה"מ בתנורים שלהם שהיו קטנים [...] אבל בתנורים גדולים שלנו אין לחוש לריחא ובלבד שלא יהא פי התנור סתום ואין לחוש אם אפו פשטיד"א של בשר עם טריט"א של גבינה בתנור א' רק שלא יגעו זה בזה או עם האיסור פי' כגון פשטיד"א של נבילה אין לחוש כמו כן אם שמנונית האיסור על המרדה שקורין פאל"ה בלע"ז אסור ליתן היתר עליה כל היום מיהו כשאינה בת יומא מותר להשתמש בה לכתחלה ולא גזרו שאינה בת יומא אטו בת יומא אפילו לכתחלה כיון דלא אפשר שהרי העובד כוכבים לא ישמע לו לעשות מרדה חדשה בכל פעם ופעם שישפוך עליה של איסור אבל אם יצא שמנונית האיסור דנבילה ונגע להיתר או תחת היתר אסור.

40. שולחן ערוך יורה דעה סימן צא סעיף ב

כל מידי דבעי הדחה, כגון להניח בשר היתר צונן בקערה של איסור צונן, אסור לכתחלה, דילמא אכיל בלא הדחה. ודוקא מבושל, דלאו אורחיה בהדחה, אבל מידי דאורחיה בהדחה, כגון בשר חי וכיוצא בו, שרי לכתחלה.

41. *ט"ז שם ס"ק ב

אסור לכתחלה נו'. כתב רש"ל פ' כ"ה סי' מ"ד ולפ"ז לא יפה עושין ההולכי דרכים שאוכלים הרינג"ש מלוחים על כלי הכותיים שהרי צריך הדחה אחר שמונח עליהם וכ"ש שלא יפה עושין

אותם הקונים מיני קשואים מלוחים שקורין אוגרקי"ש עם מי המלח ואוכלים בקערה שלהם שהרי אפי' הקשואים צריכים הדחה אם הושמו בקערה שלהם וא"כ המי המלח דלא שייך בו הדחה נאסרה כולה עב"ל. ובת"ח כלל י"ז [ד"ד] כ' ושעת הדחק כגון שנתאכסן בבית עובד כוכבים כדיעבד דמי עב"ל:

42. שולחן ערוך יורה דעה סימן קכא סעיף ה

אם הגעיל כלי הצריך ליבון, אסור להשתמש בו בחמין אפילו שלא על ידי האש. הגה: אבל מותר להשתמש בו צונן, אפילו לכתחלה, ע"י הדחה ושפשוף היטב. וכ"ש בכלי שצריך הגעלה. ודוקא בדרך עראי, כגון שהוא בבית העובד כוכבים או בדיעבד, אבל אם רוצה להשתמש בו בקבע, יש מחמירים ואומרים דאפילו להשתמש בו צונן צריך הגעלה או ליבון, גזירה שמא ישתמש בו חמין (מרדכי ורוקח). והכי נוהגין.

43. ש"ך שם ס"ק יא

או בדיעבד. כל' שקנאו שאין לו כלי אחר מותר להשתמש בו אבל אם נשתמש בו בדיעבד שלא יאסר המאכל הא לא צריכא למימר:

ה. בליעת כלים בזמן הזה

הראשונים דנו לגבי כלי זכוכית אם הם בולעים טעמים, ואם הם צריכים הכשרה כלל. גם בימינו יש דיון על כלי המתכות שלנו אם בולעים אם לאו.

44. שו"ת הרשב"א חלק א סימן רלג

ומה ששאלת בכלי זכוכית שנשתמש בהן בחמין אם צריכין שום הכשר לפי מה שאמרו בפרק אחרון של אבות דרבי נתן תניא כלי זכוכית אין בולעין ואין פולטין. תשובה כן נראה פשוט שאין צריכין שום הכשר. חדא דשיעי טובא וכל דשיעי טובא לית ביה קרטופני משמע דלא בלע. ועוד דחזיא להו דלא מדייתי

45. תרומת הדשן סימן קלב

וכתב סמ"ג שנהגו שלא להשתמש בכלי זכוכית ישן בפסח, משום דתלמודא מדמה לה לכלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם ... ואע"ג דראבי"ה מתיר שם משום דכלי זכוכית שיע הוא ולא בלע, כדאמרינן לגבי לב, נראה דלא סמכינן עליה...

46. *שולחן ערוך אורח חיים סימן תנא סעיף כו

כלי זכוכית אפילו מכניסין לקיום ואפילו משתמש בהם בחמין, אין צריכים שום הכשר שאינם בולעים, ובשטיפה בעלמא סגי להו. הגה: ויש מחמירין ואומרים דכלי זכוכית אפילו הגעלה לא מהני להו; וכן המנהג באשכנז ובמדינות אלו (סמ"ק ואגור).

איסור מועט

אם נאמר שכלי בולע טעם מועט ביותר, האם ניתן להשתמש בו לכתחילה?

47. *רשב"א, תורת הבית הארוך, בית ד שער ג

כבר ביארנו למעלה ... שאין מבטלין איסור לכתחלה ... ומיהו אם נבלע איסור מועט בתוך כלי מותר אם דרכו של אותו כלי להשתמש בו היתר בשפע מותר להשתמש בו לכתחלה כיון שהאיסור מועט ואי אפשר לבא בו לידי נתינת טעם ... ואפילו בבן יומו לפי שאי אפשר לבא בו לעולם לידי נתינת

טעם אבל אם נבלע בכלי שדרכו להשתמש לעתים בדבר מועט כקערה וכיוצא בזה אסור להשתמש בו אפילו בשפע גזרה שמא ישתמש בדבר מועט ויבא בו לידי נתינת טעם.

48. *ש"ך יורה דעה קכב, ג

והרא"ה והטור השיגו על זה וכן פסק הב"ח עיין שם:

סבון

49. *שולחן ערוך יורה דעה סימן צה, ד

יראה לי שאם נתנו אפר במים חמין שביורה [=החלבית] קודם שהניחו הקדירות [=הבשריות] בתוכה, אף על פי שהשומן דבוק בהן, מותר, דעל ידי האפר הוא נותן טעם לפגם: